

Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Intézet

A szakértői autoritás korlátozására tett kísérletek a középiskolai tanárképzés területén az első világháborút követően

A Budapesti M. Kir. Középiskolai Tanárképző Intézet első világháborút követő története több szempontból tanulságos. Egyfelől feltárul általa a középiskolai tanárképzés bonyolult szerkezete, amelynek egyszerűsítése a forradalmak és az ellenforradalmi rendszer fő törekvése volt. Másfelől e törekvés révén megvilágítható a középiskolai tanárképzést felügyelő szakértői csoportok és az államhatalom egyensúlyi kapcsolatának megváltozása.

Bevezetés

A középiskolai tanárképzést szolgáló intézmények kialakulását és fejlődését hazánkban kevéssé lehet egyenes vonalú fejlődésként ábrázolni. A tanárképzés intézményrendszere rendkívül tagolt volt, amit jól illusztrál az a tény, hogy átláthatatlanságára a kortársak is panaszkodtak (ld. Beöthy, 1894. 4.).¹ Az egyes intézmények mögött meghúzódó érdekcsoportok időnként megpróbálták az intézményi tagoltságot megszüntetni oly módon, hogy kísérletet tettek egymás intézeteinek felszámolására (ld. Kerékgyártó, 1895. 28–30.) vagy saját befolyásuk alá vonására (Kármán, 1895. 14.). Ezek a törekvések azonban rendszerint eredménytelenek maradtak.

Az első világháború és az 1918 novemberét követő forradalmak, mint a társadalmi és gazdasági élet számos területén, így a tanárképzésben is alapvető átrendeződést eredményeztek. Különösen a Tanácsköztársaság időszakában történtek olyan intézkedések a hatalom új birtokosai részéről, amellyel a korábbi időszak két súlyos problémáját próbálták radikális intézkedésekkel orvosolni: intézményi centralizációt hajtottak végre a tanárképzés területén, amellyel a tanárképző intézetből lett Középiskolai Tanítóképző Főiskolát lényegében a középiskolai tanárképzés egyetlen központi intézetévé szervezték át.² A Főiskola létrehozásával felmerült annak is az igénye, hogy a hallgatók felkészítése egységesítést nyerjen az intézeti tagság kötelezővé tételével.³

A proletárdiktatúra megszűnését és intézkedéseinek érvénytelenítését követően a tanárképzés intézeteinek vezetői úgy vélték, hogy visszatérhetnek ahhoz a miniszteriális igazgatással történő együttműködéshez, amelyben korábban együtt szabályozták a tanári hivatáscsoport működését. Várakozásaikban azonban hamar csalódnuk kellett. Jelen tanulmányban a vizsgálat módszertani, elméleti és eszmetörténeti kereteinek ismertetését követően arra vállalkozom, hogy két terület vizsgálatával, a fővárosi tanárképző intézet

1919–1920-as újjászervezésén és a tornatanárképzés reformján keresztül szemléltessem a tanárképzést felügyelő szakértői csoportok autoritásának korlátozását.

A vizsgálat elméleti és eszmetörténeti keretei

A tanulmány egy nagyobb kutatás része, amely a tanárképzés intézményeit vizsgálja a két világháború közötti időszakban. A vizsgálat deduktív és idiografikus jellegű, amely a fővárosi középiskolai tanárképzéshez kapcsolódó levéltári és könyvészeti forrásokon keresztül vizsgálja a középiskolai tanárképzés történetét. A kutatás során a levéltári források dokumentumelemzése, illetve a másodlagos irodalmak elemző áttekintése szolgáltat elsődleges módszereket, amelyek révén a hazai középiskolai tanárképzés történetét új megállapításokkal gazdagító alapkutatás megvalósítása a cél (Babbie, 2008. 83–86.; Kéri, 2001. 69–71.; Szabolcs, 2011. 87–91.).

A kutatás Ugrai János intézménytörténeti vizsgálati tipológiáját alkalmazva három kérdéscsoportban tárja fel a tanárképzés intézményeinek történetét a fővárosban: (1) a budapesti tanárvizsgáló bizottság és tanárképző intézet belső működési mechanizmusai, a tanári hivatás formálásában játszott szerepük (mikroszint), (2) a tanárképzésben érintett intézmények (bölcseleti kar, tanárképző intézet, tanárvizsgáló bizottság, Eötvös Collegium, vidéki társintézmények és társbizottságok egymáshoz fűződő kapcsolatai (mezoszint), (3) a tanárképzés intézményei által alkotott „rendszer” és annak felügyelete, a mindenkor fenntartóval, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal (VKM) való kapcsolat (makroszint) (Ugrai, 2019. 272–274).

Az eredmények értelmezéséhez az elméleti keretet a professzionalizáció-elméletek kritikai, hatalomorientációs megközelítése biztosította (Kleisz, 2002. 36–42.). A korábban kialakult strukturalista vagy attribútumlistás megközelítést több elemében kritizálták a hatalomelméleti orientáció hívei. Egyfelől úgy vélték, hogy a szakértői elitcsoportok kialakulása nem univerzális módon történt meg, működésük középpontjában pedig nem csupán a közjó szolgálata állt (ld. Kleisz, 2002. 36.; Johnson, 1972. 26–30.; McClelland, 1991. 11.). Másfelől a modernizáció „üdvörténeti” elbeszélését meghaladva kiemelték, hogy a szakértői elitcsoportok speciális szakterületük felett teljes felügyeletet szereztek, majd az általuk kínált szolgáltatásokat rákényszerítették szakértői monopóliumuk útján az őket körülvevő társadalmi környezetre (Larson, 1977; Friedson, 2001. 19–20.).

Ez a folyamat speciális módon jelentkezett Közép- és Kelet-Közép-Európában, ahol a szakértői elitcsoportok saját foglalkozásuk megszervezéséhez felhasználták a mindenkor államhatalmat, így lényegében részt vettek hivatásuk megkonstruálásában (*Berufskonstruktion*) (Hesse, 1968. 32–33.; Lundgreen, 1999. 20–23.; Heidenreich, 1999. 43.; Jeismann, 1999. 59–62.; Németh, 2005. 141–142.). A hivatáscsoportok és az államhatalom együttműködésére lehetőséget adott a *Bildung* eszménye és a neohumanizmus filozófiai áramlata. Poroszországban több évszázados fejlődési folyamat eredményeként vált a *Bildung* művelődési programmá. Ebben fontos szerepet játszott az ókori irodalmi, képzőművészeti alkotások tanulmányozása, amelynek erkölcsnemesítő hatást tulajdonítottak. Az ókori alkotások (különösen a görög irodalom és képzőművészet) tanulmányozása alakíthatta ki a saját fejlődése iránt kötelezettséget vállaló művelt polgárt (Fináczy, 1927. 233.). A *Bildung* önművelés iránti elkötelezettséget jelentő jelentésrétegének kialakulásában és elterjedésében fontos szerepet játszottak a német idealista filozófia képviselői (Hofstetter, 2001. 31–42.; Németh, 2002. 167–169.), illetve Anthony Ashley Cooper *Soliloquy: Or Advice to an Author* című esszéjének német nyelvre fordítása. Ebben az önmeghaladás egyedüli lehetséges eszközeként jelölte meg a szerző a szigorú önvizsgálatot és az önművelést (Horlacher, 2016. 41–44.). Az önművelésre épülő folyamatos önvizsgálat a berlini egyetem 1810-es létrejöttével vált társadalmi programmá.

A neohumanista filozófiai koncepció jegyében képzését a tudományok szabad művelésére és a kutatómunka ösztönzésére alapozta. Az egyetem végzettjei egyfelől középiskolai tanárokká váltak, másfelől pedig az államapparátusban nyertek alkalmazást. Így az állam új szellemiségű hivatalnokai révén maga is belátta, hogy a társadalmi reform megvalósításában az egyetemi professzorokra, illetve a középiskolai tanárookra mint szakértői elitcsoportokra támaszkodhat, akik az önművelésre alapozódó szellemiségükkel lényegében egy új szekuláris állami ideológia hordozói is lettek egyúttal (Hofstetter, 2001. 105–109.; Németh, 2004. 438–439.; Jeismann, 1999. 64.; Horlacher, 2016. 51.). Az állam és a szakértői elitcsoport között így egy törékeny egyensúly alakult ki, amelynek keretében a szakértők az állam bürokratikus szabályozórendszerén keresztül tudták a hivatásszervezéshez és a hivatás működésének felügyeletéhez szükséges kereteket kialakítani (Parsons, 1954. 48.).

A magyar középiskolai tanári hivatás fejlődésére a francia nemzetállam-építési ideológia, a *culture générale* ugyancsak hatást gyakorolt. Az 1789 utáni francia állam politikai egységének és kulturális vívmányainak hirdetése a római kultúrára és a latin nyelvre alapozódott, amely jobban illett a centralizált, szekuláris állam karakteréhez történeti előképként, mint a politikailag tagolt Hellász (Mikonya, 2017. 87.; Tóth, 2001. 100–101.). A francia nemzetállami ideológia fenntartásában és disszeminációjában a líceumok *professeur*aira hárult kulcsszerep, akiknek a professzionizálódását lényegében az indította el, hogy az államhatalom az állami funkcionáriusok sorába emelte hivatásukat (Bourdoncle és Robert, 2000. 73.). Szerepük fontosságának hangsúlyt adott kiemelt állami díjazásuk, illetve az a tény, hogy képzésük a más szakértői hivatáscsoportokhoz hasonlóan szakfőiskolákon történt, amelyek közül az első és a legnevesebb a Párizsban létrejött École Normale Supérieure volt (Karády, 2005. 50–53.).

Ezek az eszmetörténeti keretek természetesen nem statikusak. Több komponensükben változtak, illetve közvetve hatást is gyakoroltak egymásra: a 19. század utolsó harmadának német és francia oktatási reformjai az egymástól átvett intézményes, tantervpolitikai és vizsgarendszeri elemekkel próbálták saját nemzetállami ideológiájuknak erőteljesebb megjelenést kölcsönözni (ld. Karády, 2005. 122–125.; Jaraus, 1990. 14–17.). Tehát egy kulturális transzferhatás alakult ki, amelynek keretében egymás országainak nemzetállam-építési folyamataira, benne az iskolarendszer és az ahhoz kötődően létrejött szakértői elitcsoportok fejlődésére kölcsönös hatást gyakoroltak (ld. Middel, 2000; Rossini és Toggweiler, 2014). Ez a transzferfolyamat nem csupán Németország és Franciaország relációjában értelmezhető, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia és utódállamainak esetében is, amelyek saját nemzetállami kereteiket előbb a Monarchiához kötöttek, majd önállósodva, de számos elemében más európai országok tapasztalatait, intézményeit felhasználva formálták (ld. Németh, 2002. 184–190.; Németh, Szabolcs és Vincze, 2012. 21–39.; Grimm, Bali és Pirka, 2012. 93–97.).

Magyarországon a középiskolai tanárképző intézet 1870-es létrehozásához,⁴ illetve az 1890-es évek első felére kikristályosodó „tudós tanárképzés” koncepciójához kapcsolódóan ragadható meg leginkább ezeknek az európai eszmei komponenseknek a jelenléte. A „tudós tanárok” a szekularizálódott állam világi ideológiájának (konzervatív liberalizmus) a közvetítőivé váltak. Kettős elvárásrendszer fűződött tevékenységükhöz: egyszerre kellett a magyar kultúra eredményeit közvetíteniük, illetve egy lassú társadalmi reformot vártak tőlük, amely azonban nem bonthatta meg a fennálló társadalmi berendezkedést.⁵

Az első világháborút követően létrejött új társadalmi-gazdasági realitás a megmaradt országrészek életének újjászervezését tette szükségessé, amely keresztény-konzervatív szellemiségben végrehajtott reformokat eredményezett (Romsics, 2005. 205–215., 218–227.). Ez azonban az addigi társadalmi keretek teljes vagy részleges átszervezését, így a középiskolai tanárképzés ügyének új helyzetbe kerülését eredményezte. A tanulmány ezt

a változást követi nyomon két tekintetben: a tanárképző intézetben bekövetkező személyi változások, illetve a tornatanárképzés reformja egyaránt arra mutatnak, hogy az ország konszolidálásának munkálatai során az államhatalom a korábban kialakított kereteket a középiskolai tanárok hivatásformálásának a területén egyoldalúan megváltoztatta.

Ez az egyoldalú változás felveti a professzionalizáció-elméletek kritikai megközelítésében alkalmazott *deprofesszionalizáció* fogalmának alkalmazási lehetőségét. Mivel a modern hivatáscsoportok eredetileg a polgári társadalom keretei között formálódtak, így a társadalmi keretek megváltozásával a szakértői csoportok működésének bizonyos aspektusai részlegesen vagy teljesen megszűnhettek. Deprofesszionalizáció abban az esetben fordulhatott elő, ha az államhatalom (1) megszüntette a professziós intézményeket, (2) felfüggesztette a szakértői csoport egészének vagy egyes tagjainak működési engedélyét, (3) az utánpótlási folyamatokba egyoldalúan beavatkozott, (4) megszüntette a szakértők kiemelt társadalmi státuszát, esetleg (5) a szakértői csoport működésének ideológiai háttérét függesztette fel, vagy módosította egyoldalúan (Friedson, 2001. 128–130.). A deprofesszionalizáció állapota így előállhatott egy intézkedés nyomán, vagy egy hosszabb folyamat eredményeként, amely a szakértői csoportok működését végletesen beszűkítette. Ennélfogva eredetileg vállalt társadalmi funkciójukat, amelyet a foglalkozás monopolizálását lehetővé tevő ideológiájuk fejezett ki (a tanárok esetében ez a klasszikus ismeretanyaghoz kapcsolódó értékek és a nemzeti kulturális fejlődés eredményeinek átadása, illetve általuk a lassú társadalmi átalakulás elősegítése) részlegesen vagy egyáltalán nem voltak képesek ellátni (Jarausch, 1990. 13–14.).

A tanárképző intézet újjászervezése

A Tanácsköztársaság megszűnését követően a kommun alatti rendeletek is hatályukat veszítették, így szervezeti és személyzeti szempontból a tanárképző intézet is visszatért az 1919. április 30., illetve május 17.⁶ előtti állapothoz.⁷ Ezzel megszűnt a tanárképző intézetből lett Középiskolai Tanítóképző Főiskola alá rendelt intézményi központosítás,⁸ illetve a szervezeti szabályzatának javaslatában tetten érhető minden tanárjelöltre kiterjedő felügyelet és indoktrinációs jellegű képzési rendszer is, amely a középiskolai tanárság működési alapelveit érintette.⁹ Mivel az egyetemi oktatás 1919 májusa óta lényegében szünetelt a politikai változások, illetve az ország területét érintő

Petz Gedeon, az intézet ismételen kinevezett igazgatója először 1919 szeptemberében küldött az újjáalakuló VKM-be felterjesztést arra vonatkozóan, hogy az intézet újjászervezését megkezdhesse. Levelében megemlítette, hogy a 108.157/1914. (VIII. 22.) számú rendelettel kinevezett tanács 10 tagjai közül az elnök, Eötvös Loránd elhunyt, Pauer Imrét pedig időközben nyugdíjazták. Petz felterjesztésében felvetette, hogy a minisztérium megerősítheti a megmaradt tanács tagokat újabb öt évre tisztségükben, esetleg egy évre átmeneti megbízást is adhat számukra. Az elnök személye kapcsán pedig megjegyezte, hogy arra az esetre, ha a tanács csak egy évre kap megbízást, betöltetlenül maradhat a pozíció, és az elnöki teendők ellátásával a VKM valamely rangidős tanács tagot bízhatja meg (Beöthy Zsoltot, Fröchlich Izidort, esetleg őt magát).

hadászati események miatt (Szentpétery, 1935. 627.), így lehetőség adódott az újjászervezés megindítására, továbbá az igazoló eljárások lefolytatására.

Petz Gedeon, az intézet ismételt kinevezett igazgatója először 1919 szeptemberében küldött az újjáalakuló VKM-be felterjesztést arra vonatkozóan, hogy az intézet újjászervezését megkezdhesse. Levelében megemlítette, hogy a 108.157/1914. (VIII. 22.) számú rendelettel kinevezett tanács¹⁰ tagjai közül az elnök, Eötvös Loránd elhunyt, Pauer Imrét pedig időközben nyugdíjazták.¹¹ Petz felterjesztésében felvetette, hogy a minisztérium megerősítheti a megmaradt tanácsstagokat újabb öt évre tisztségükben, esetleg egy évre átmeneti megbízást is adhat számukra. Az elnök személye kapcsán pedig megjegyezte, hogy arra az esetre, ha a tanács csak egy évre kap megbízást, betöltetlenül maradhat a pozíció, és az elnöki teendők ellátásával a VKM valamely rangidős tanácstagot bízhatja meg (Beöthy Zsoltot, Fröchlích Izidort, esetleg őt magát). Kérdésként merült fel emellett, hogy érvényben marad-e az az intézkedés, amely a VIII. fizetési osztályú latin tanári állást VII. osztályúvá minősítette át a Berinkey-kormány időszaka alatt. Emellett kérte Czebe Gyula kinevezésének felfüggesztését és a repetitorok ismételt kinevezését az intézethez.¹²

Mivel érdemi lépésekre nem került sor, az igazgató informális levélben sürgetett intézkedést a miniszternél.¹³ Ennek hatására a VKM kinevezte a tanácsot, így hivatalos formában is folytathatta az intézet ügymenetét. A minisztériumi ügyirat azonban az elnök személyét függőben hagyta, s nem tartalmazott arra vonatkozóan előírást, hogy kit bíznak meg az elnöki teendők vitelével.¹⁴ 1919 novemberében csupán arra vonatkozóan történt intézkedés, hogy Pauer személyét pótolták Angyal Dávid tanácstaggá való kinevezésével.¹⁵ A tanács mellett a megbízott tanárok körében is személyi változások következtek be: Bleyer Jakab, a német irodalomtörténet előadásával megbízott tanár miniszteri kinevezést nyert, Simonyi Zsigmond, a magyar nyelvészet, Krenner József és Franzenau Ágoston, az ásványtan tanárai pedig elhunytak. Klupathy Jenő, a fizika tanára szabadságot tartotta magán, helyét Pogány József kolozsvári tanár vette át ideiglenesen.¹⁶ Még közvetlenül az egyetem 1920. március 16-i tervezett újranyitása előtt is ülésezett a tanács, hogy a betöltetlen tanszakokon újabb megbízásokat adjanak ki. Így a művészettörténeti előadások tartásával, amely az 1918/1919. tanév első fele óta szünetelt, Hekler Antalt bízták meg, az ásványtani előadásokra Mauritz Bélát kérték fel, illetve Mágócsy-Dietz Sándor Gombócz Endrét ajánlotta növénytani módszer kollégium tartására.¹⁷

Rendezetlen ügyek nem csupán a személyzeti kinevezések területén maradtak, hanem a tanárképző intézettel kapcsolatos más elemekben is nehezen küzdötte le az állami adminisztráció a proletárdiktatúra örökségét. 1920 júniusában Petz Gedeonnak azért kellett felterjesztést intéznie a minisztériumba, mert a tanárképző intézet saját alkalmazottai és a tanári kar tagjai közül többen nem kaptak honoráriumot, illetve lakáspénzt. Ellenben a fizetési rendeleteken számos olyan személy szerepelt, akiket még a Középiskolai Tanítóképző Főiskola állományába neveztek ki. Az igazgatónak kellett emlékeztetnie a VKM apparátusát, hogy a Tanácsköztársaság időszaka alatt hozott döntések érvénytelené váltak, így számukra nem folyósítható honorárium.¹⁸

Az adminisztrációs nehézségeket jól illusztrálja Petz Gedeon arra vonatkozó panasz a tanárképző intézetnek címzett VKM-küldemények kapcsán, hogy azokat gyakran több hetes késéssel kézbesítették, mert a gyakorló főgimnáziumtól vagy a polgári iskolai tanárképzőtől kapták meg némi kitérővel a leveleket. Ennek vélhetően az volt az oka, hogy a minisztériumi iktatóban egyszerűen nem különítették el a tanárképző intézetet a más tanárképző, tanítóképző szervektől.¹⁹ 1920 áprilisától azonban az ügyvitel konszolidálódott a minisztériumban, így felszólítást kapott a tanárképző intézet az igazoló eljárások lefolytatására. Ennek a keretében a saját alkalmazásában álló tanárokat (Roseth Arnold és Waldapfel János), valamint a pedellust (Szigeti János) igazolták.²⁰ Az igazolás ugyanakkor nem jelentett garanciát a személyi állomány érintetlenségére, hiszen

Waldapfel Jánost 1924 folyamán B-listázták, és eltávolították az intézettől.²¹ Az intézet személyzetének összetételébe ilyen módon történő egyoldalú és közvetlen beavatkozás az intézet történetében példa nélkül állt.²²

Hasonló eljárással, egyoldalúan nevezte ki a VKM az intézet új elnökét, Békefi Remig zirci apátot a 110.614/1920 (X. 9.) számú rendelettel, ami több tekintetben is sajátos választás volt. Békefi nem a legrégebb óta szolgáló tanácstag volt, hiszen kinevezést csak 1910-ben nyert, majd 1912-ben le is mondott zirci apáttá történő megválasztása miatt.²³ Tagságát végül fenntartotta fizetéstelen minőségben, de a tanács munkájában alkalmatlanul vett részt egyházi teendői miatt. Tanácstagi minőségében tartott fogadóórát, amelyeket a tanárjelölteknek kötelező volt látogatniuk, ugyanakkor rendszerint megtartotta.²⁴ Tapasztalatait tekintve tehát volt nála alkalmasabb jelölt. Emellett pedig abban a tekintetben is szokatlan volt kinevezése, hogy Békefi felszentelt egyházi személy volt. A felekezeti tanárok a megelőző évtizedekben fokozatosan adták át helyüket mind az intézetben, mind pedig a tanárvizsgáló bizottságban világi társaik részére. Kinevezése így szimbolikus volt, kifejezte a tanárképző intézettel szemben támasztott igényt, hogy az új politikai kurzus által kívánt eszmei-ideológiai keretben képezze az intézetet a tanárjelölteket. Ennek nyomatékot adott, hogy közvetlenül a Tanácsköztársaság megszűnését követően a VKM a 200.884/B1/1919. (XI. 21.) rendelettel felszólította az intézetet, hogy vizsgálja meg olyan társadalomtudományi és közgazdaságtani kurzusok szervezésének a lehetőségét, amelyeket minden tanárjelölt részére kötelezővé tettek volna.²⁵ Bár a tanács támogatta a kérést, de kénytelen volt emlékeztetni a minisztériumot arra, hogy nem álltak rendelkezésre a szükséges jogi feltételek az összes tanárjelölt elméleti és világnézeti felkészültsége feletti felügyelet gyakorlására.²⁶ Ehhez ugyanis a tanárképző intézet tagságát kötelezővé kellett volna tenni valamennyi tanárjelölt számára.

E hiányosság kiküszöbölésére ügyelt a VKM a tanárképzést érintő reformok alapelveinek meghatározásakor. Ezeknek az egyik fontos eleme volt a tanárképző intézmény központi szerepének erősítése, a valamennyi tanárjelöltre kiterjedő kötelező képzés,²⁷ illetve felmerült a testnevelés bevezetése a jelöltek testi erejének és egészségének megőrzésére.²⁸ A reformfolyamatban való részvételre ugyan felkérte a minisztérium a tanárképző intézetet,²⁹ de annak kereteit a VKM határozta meg. Ezzel világossá vált, hogy a képzés szervezeti, esetleg eszmei keretei is módosulhatnak. A reform alapelveinek ilyen módon történő kijelölése messze állt a dualista éra minisztériális szabályozási gyakorlatától. Az első világháborút megelőzően ugyanis a minisztérium a fontos változásokat rendszerint a tanárképzésben érintett szakértői csoportok mindegyikével, vagy legalább egy részével egyeztetette.³⁰

A tornatanárképzés reformja

A testnevelés felértékelődésére és a tornatanárképzés átalakítására utalt ugyan a VKM 1921 májusában kiadott rendelete, ám ennek az igénye már korábban felmerült. 1891-ben a minisztérium megemelte azoknak a tanárképző intézeti ösztöndíjas tagoknak a juttatását 100 forintra, akik szaktárgyaik mellett hajlandók voltak testneveléstanári képeztést is szerezni.³¹ Az ösztöndíj felemelése mögött az a megfontolás húzódtott meg, hogy a tornatanárok képzettségét a minisztérium megemelje, ugyanis a testnevelést oktatóknak nem volt kötelező középiskolai tanári képesítéssel rendelkezniük. 1916-ban az Országos Testnevelési Tanács próbálta meg a VKM-nél elérni, hogy a tornatanárok kvalifikációs szintjét emeljék meg, és a képzést kössék hozzá a tanárképző intézethez.³² Az intézet tanácsa tárgyalás alá vette az ügyet, illetve felterjesztést intézett a minisztériumhoz, amelyben nem támogatta a kérést,³³ így az egyelőre *ad acta* került. A trianoni békeszerződés katonai előírásai (a kötelező sorkatonaság megszüntetése, legfeljebb 35 000 fős

hadsereg fenntartása (Romsics, 2004. 147.) miatt megalkotott 1921: LIII. törvény a testnevelésen keresztül próbálta a sorkatonaság eltörléséből fakadó hadászati képességbeli, képzettségbeli hiányosságokat orvosolni. A törvény így felhatalmazta a VKM-et, hogy előmozdítsa az iskolai és az azon kívüli testgyakorlás ügyét,³⁴ illetve a tornatanárok képzésére Testnevelési Főiskola létrehozását írta elő.³⁵

Ezt a kedvező légkört használta ki a Magyar Királyi Állami Tornatanító Képző Intézet, illetve az Országos Testnevelési Tanács. Előbb Bernáth János, a Tornatanító Képző Intézet igazgatója kérte a minisztériumot arra, hogy a Nemzeti Torna Egylethez kapcsolódó Nemzeti Tornacsarnok adottságait felhasználva hozzak létre a testnevelési főiskolát, amely elláthatná a tornatanárok képzésének feladatát.³⁶ Egy évvel később pedig Ábudi Zoltán az Országos Testnevelési Tanács elnökhelyettese terjesztette fel javaslatait a VKM-hez. Ebben megemlítette, hogy a testneveléstanárok képzésének reformját csak a világháború akadályozta meg, de az 1921: LIII. törvény elfogadása törekvéseiknek új kereteket biztosított. A Tanács ezúttal nem bízta a véletlenre az ügy kimenetelét, hiszen a képzés reformjának javaslatát Visztola Gyula, a VKM V. ügyosztályának vezetője, Bohn Ferenc, az V. ügyosztály testnevelési előadója és Kemtykó János főiskolai tanár állították össze. Segítségükre volt a munka elvégzésében Demény Károly államtitkár is, aki a három javaslatot egybegyűjtötte, illetve stilizálta. Tehát biztosították a megfelelő politikai hátteret a képzés átalakításának keresztülviteléhez. Javaslataknak két lényegi eleme volt: (1) a testnevelést középiskolai főtárggyá kívánták emelni, amelyet bármely más tudományterülettel lehetett volna az egyetemi tanulmányok alatt csoportosítani. Így a tornatanárok egyenrangúvá váltak volna a más szakterületeket tanító középiskolai tanárokkal. (2) Emellett a tornatanárok képzését főiskolai rangra kívánták emelni, és hozzá akarták kapcsolni a tanárképző intézethez.³⁷

A VKM bevonta a kérvény tárgyalásába a tanárképző intézetet is annak érintettsége miatt. Az intézet tanácsa 1922. december 21-i ülésén tárgyalta az ügyet, amelyen két kifogást emeltek a javaslat ellen. Egyrészt ellenezték a testnevelés főtárggyá nyilvánítását és társítását más tudományterületekkel, mivel az megbontotta volna a neohumanista eszmei alapra épülő képzési koncepciót. A kialakult képzési rendszerben a szakcsoportok tárgyai ugyanis kapcsolódtak egymáshoz, illetve segítették egymás területének vizsgálatát. A testnevelés társítása a meglévő középiskolai szaktárgyakkal ezt a kapcsolatot bontotta volna fel. Emellett pedig a tanács szerint a tanárok foglalkoztatását is megnehezítette volna a testnevelés szak szabad választhatósága, hiszen a középiskolai törvény, valamint a rendtartások csak két elméleti területen képesített tanárok alkalmazhatóságát engedték meg. Másrészt a javaslatot abból a szempontból is ellenezték, hogy a testnevelés tanárok képzése a tanárképző intézetben történjen. Az intézetnek volt ugyan irodája a bölcsészeti karon, de ez mindössze néhány hivatali helyiségből állt, így a tornatanárok képzését infrastrukturális adottságok hiányában lehetetlen lett volna megvalósítani.³⁸

A tanárképző intézet a tanárvizsgáló bizottság elvi támogatását is elnyerte a Testnevelési Tanács javaslatának elutasításához. A VKM az ügy megoldására értekezletet hívott egybe 1923. árpilis 23-ára, amelyre valamennyi érintett felet meghívta.³⁹ Az ülésen a tanárképzés intézményei azzal próbálták meg „leszerelni” Szinyei József javaslatára a tornatanárképzés reformjának híveit, hogy felajánlották a testnevelés harmadik szaktárgyként való hallgatását. Ez azonban kevésbé elégítette ki a Testnevelési Tanács igényeit, így csak abban sikerült megegyezni, hogy a tornatanárok képzésének a helyszíne a Báró Eötvös József Collegium legyen, mivel az internátus tornaterme és udvara ideális körülményeket kínált.⁴⁰

A minisztérium egy vegyes bizottságot hívott össze, amelynek az lett volna a feladata, hogy előkészítse a tanárképzésben a testnevelés mint harmadik szaktárgynak a bevezetését. A bizottság első ülésére az Országház háznagy hivatalában került sor 1923. július 11-én Karafiáth Jenő elnöklete mellett, aki később az Országos Testnevelési Tanács elnöki tisztét is ellátta. A Tanács bízva a kellő politikai támogatás meglétében,

ismét megpróbálta a testnevelés főtárggyá nyilvánítását elérni, amelyet a tanárképző intézmények jelen levő képviselői elutasítottak. Helyette azt javasolták, hogy az új képzés kísérleti jelleggel az Eötvös Collegium tagjait érintse, mivel az internátus rendelkezett tornateremmel. Ezt a javaslatot végül elfogadták, de a kialakult helyzettel egyik fél sem volt igazán elégedett. A Testnevelési Tanács célját csak részlegesen tudta elérni,⁴¹ a tanárképző intézetek pedig nem tudták teljes mértékben elhárítani azt a kísérletet, hogy az általuk felügyelt terület teoretikus elemeibe egy külső fél beavatkozzon, ezzel részt ütve a tanárképzés eszmei-ideológiai egységén.⁴²

Az ügy kimenetele azonban nem várt fordulatot vett azzal, hogy az egymásnak feszülő felek a küzdelemben érintetté tették az Eötvös Collegiumot. Petz Gedeon ugyanis az 1923. július 11-i ülés előtt egyeztetett Bartoniek Gézával, az internátus igazgatójával a tornatanárképzés áthelyezéséről a Collegiumba.⁴³ Bartoniek azonban az egyeztetést követően levelet írt Teleki Pálnak, az intézet curatorának, amelyben kifejezte fenntartásait a készülő intézkedéssel szemben. Egyfelől kiemelte, hogy a tanárképző intézet aggályait jogosnak tartja a testnevelés szabad tárggyá történő átminősítése kapcsán. Másfelől megjegyezte, hogy az 1895-ös alapításkor is felmerült, hogy a rátermett növendékek tornatanári képesítést szerezzenek, de a szertorna megemelt követelményei a szaktanulmányaikban vetette volna őket vissza. Ez a veszély fenyegetett a megújított javaslat kapcsán is, hiszen az internátus tagjai heti 24 órát látogattak az egyetemen (a természettudományi szakosok heti 30-at), emellett pedig hat órában nyelvi és kiegészítő kurzusokat látogattak a Collegiumban. Így a Testnevelési Tanács által javasolt képzési rend, ami heti tíz órával emelte volna meg a testnevelést harmadik tárgyként választó hallgatók óraterhelését, lehetetlen helyzetet teremtett volna, és a collegiumi képzés háttérbe szorításával fenyegetett. Bartoniek csak abban az esetben tartotta elfogadhatónak az előterjesztést, ha a tornatanárok elméleti képzése az egyetemi szemeszterek első felére, vasárnap, vagy ünnepnapokra korlátozódott volna, amikor a szaktanulmányaik elől nem vonta el a collegistákat.⁴⁴

A testnevelési tanárok képzési reformját a Testnevelési Tanács végig olyan folyamatként értelmezte, amelyben a megfelelő politikai támogatással a tanárképző szervek szakmai érveit érdemben nem mérlegelve érhet el kedvező eredményt. Egész tárgyalási stratégiáját arra alapozta, hogy a kedvező légkör felhasználásával, illetve a megfelelő hatalmi háttértámogatás biztosításával álláspontját e dimenzió mentén érvényre juttassa. Teleki Pál bevonódása az ügybe viszont azt eredményezte, hogy épp ebben az aspektusban

A minisztérium egy vegyes bizottságot hívott össze, amelynek az lett volna a feladata, hogy előkészítse a tanárképzésben a testnevelés mint harmadik szaktárgynak a bevezetését. A bizottság első ülésére az Országház háznagyi hivatalában került sor 1923. július 11-én Karafiáth Jenő elnökle mellett, aki később az Országos Testnevelési Tanács elnöki tisztét is ellátta. A Tanács bízva a kellő politikai támogatás meglétében, ismét megpróbálta a testnevelés főtárggyá nyilvánítását elérni, amelyet a tanárképző intézmények jelen levő képviselői elutasítottak. Helyette azt javasolták, hogy az új képzés kísérleti jelleggel az Eötvös Collegium tagjait érintse, mivel az internátus rendelkezett tornateremmel. Ezt a javaslatot végül elfogadták, de a kialakult helyzettel egyik fél sem volt igazán elégedett.

kerültek előnybe a tanárképző intézetek. Teleki viselt államigazgatási tisztségein (külügyminiszter, miniszterelnök) és családjának befolyásán keresztül a magyar politikai és társadalmi élet megkerülhetetlen alakja volt a két világháború között (Ablonczy, 2005, 126–127.; 169–170.). A VKM-hez írott felterjesztése megpecsételte a tornatanárképzés reformját. Amellett, hogy ellenezte a képzés áthelyezését a Collegiumba, azt is felvetette, hogy a középiskolai harmadik szaktárggyá történő nyilvánítását sem tartja szerencsésnek. Ezzel mintegy mellékesen helyt adott a tanárképző intézmények szakértői érveken alapuló ellenkezésének.⁴⁵ A VKM a 7448/1923. eln. sz. (XII. 3.) számú rendelete a kérdést lényegében *ad acta* tette, mivel a minisztérium mindössze arról hozott döntést, hogy felállítja a XIII. ügyszótályt, amelynek hatáskörébe kerültek az Országos Testnevelési Tanács, valamint az 1921: LIII. törvény nyomán az iskolai és az azon kívüli testnevelés, a tornatanárképzés és a cserkészlet ügyei.⁴⁶ A tanárképző intézetek pürrhoszi győzelmüket annak köszönhették, hogy Teleki Pál érintetté vált az ügyben, aki szakértői véleményüket befolyásán keresztül érvényesíteni tudta a politikai-hatalmi térben. Az azonnali deprofesszionalizáció állapotának elkerülését így lényegében az eredményezte, hogy a professziós szervek oldalán a politikai döntéshozatali folyamatokra való befolyás képessége az Eötvös Collegium érintettsége révén hirtelen megnövekedett. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a személyi, koncepcionális ügyekbe történő ismételt beavatkozási kísérletek nem indították el a folyamatot, amelynek eredményeként a szakértők érdemi ráhatása a saját működési területüket érintő ügyekre korlátozódott. Teleki fellépése is alapvetően azt jelezte, hogy a szakértői kompetenciából fakadó érvek a tárgyalások során az államigazgatást kevésbé befolyásolták a döntéshozatali mechanizmusokban.

Összegzés, kitekintés

Legkésőbb az 1880-as évektől kezdve a mindenkorai VKM a tanárképzést érintő döntéshozatalban támaszkodott a tanárképző intézet, illetve a tanárvizsgáló bizottság szakértői állásfoglalásaira. A közös hivatáskonstruálásra lehetőséget adott, hogy erre az időszakra mindkét tanárképző intézetben több évtizedes szakértelem halmozódott fel, s a minisztériumi apparátusban is háttérbe szorultak a kiegyezés előtti rendszer tisztviselői. Az együttműködésen alapuló hivatásformálás az első világháború kitörésével, a háborús célok elérésének mindent felülíró igényével véget ért. Az állami befolyás növelésének az igénye és ennek következményei a Tanácsköztársaság időszakában mutatkoztak meg először a szakértői csoportok számára, amelynek során intézményi centralizációra került sor a tanárképzés területén. Ez azzal a szándékkal történt, hogy a Középiskolai Tanítóképző Főiskola valamennyi tanárjelölt képzését képes legyen felügyelni.

Ez az igény 1919 augusztusát követően ismételtelen megjelent a végrehajtó apparátusban. Bár a VKM nehezen tudta a proletárdiktatúra adminisztratív örökségét felszámolni és a minisztériumi munkát megindítani, de már 1919 novemberében megpróbált az új tisztviselői kar a tanárképző intézet belső működésébe beavatkozni adminisztratív úton. Ennek eszközei voltak részben a személyi kinevezések, amelynek során az új politikai kurzussal konform személyek nyertek kinevezést vezető pozíciókban, függetlenül a szakértői csoport belső működési viszonyaitól. Emellett pedig részben ugyanezt a célt szolgálta a tanárképző intézet belső képzési rendjébe történő nyílt beavatkozási kísérlet a kötelező társadalomtudományi és közgazdasági kurzusok bevezetésének kísérletén keresztül. A tanárképzés reformjának egyoldalú kijelölésével, illetve a tanárképző intézet személyzetének összetételébe való beavatkozással a VKM nem hagyott kétséget afelől, hogy az állami befolyásnak az új politikai-társadalmi rendszer keretei között is érvényt kíván szerezni.

A tornatanárképzés reformja arra mutat rá, hogy a bürokratikus szabályozóeszközök biztosította keretrendszerben a tanárképző intézetek és a VKM egyensúlyon nyugvó

kapcsolata megbomlott. A tanárképző intézetek csak egy külső, politikai szereplő segítségével tudták elérni, hogy egy szakkérdésben a szakértői véleményük érvényre juthasson. Ez jelzésértékű, hiszen a tornatanárképzés tervezett reformja nyomán a középiskolai tanárképzés korábban kialakult eszmei, szerkezeti kereteinek a felbomlása merült fel reális veszélyként a testnevelés rendes középiskolai szaktárggyá nyilvánításával. Ugyanakkor azonnali deprofesszionalizáció nem következett be sem a személyi kinevezések, sem a tornatanárképzés sikertelen reformja miatt a középiskolai tanárképzést felügyelő szakértői intézmények, illetve csoportok esetében. Az viszont bizonyosan állítható, hogy az államhatalom megnövekedett érdeklődése és aktív beavatkozásai a professziós intézmények belügyeibe, amelyek az ellenforradalmi rendszer első éveivel nem értek véget, hosszabb távon azzal fenyegettek, hogy a szakértői működés alapfeltételei sérülnek. Így a középiskolai tanárképzést felügyelő szakértői csoportok ezen kedvezőtlen feltételek között voltak kénytelenek előkészíteni az elavult, 1888-ban kiadott középiskolai tanárvizsgálati szabályzat⁴⁷ átdolgozását,⁴⁸ amely a tanári képesítés megszerzésének feltételeit és folyamatát szabályozta. Az új szabályzat megalkotásának és bevezetésének folyamatát jelentősen elnyújtotta az időközben életbe lépő 1924: XXVII. törvény, mivel a már átdolgozott szabályzatot a törvényhez kellett igazítani. A törvény többnyire érvényt szerzett az 1921. májusban meghatározott tanárvizsgálati reform alapelveinek,⁴⁹ leszámítva a testnevelés megjelenését a tanárképzésben.

Köszönetnyilvánítás, támogatás

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával valósult meg.

Irodalom

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)

K 592. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium V. ügyosztálynak iratanyagai. Középiskolák 1919–1944.

31. csomó, 25. tétel (1919). Tanárképző intézet Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság ügyei.

143. csomó, 19. tétel (1920). Tanárképző intézet Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság ügyei.

K 636. Egyetemek és főiskolák, tudományos intézetek (1919–1944).

49. doboz, 25. tétel (1919). Az Eötvös Collegium ügyei 1918–1919-ben.

85. doboz, 25. tétel (1920). Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság és Eötvös József Collegium ügyei.

163. doboz, 27. tétel (1923). Egyetemek, főiskolák, tudományos intézetek. Tanárképző intézetek ügyei. Tanárvizsgáló Bizottságok ügyei.

303. doboz, 26. tétel (1928). Egyetemek, főiskolák, tudományos intézetek. Tanárképző intézetek ügyei. Tanárvizsgáló Bizottságok ügyei.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár (ELTE EL)

15. Középiskolai Tanárképző Intézet, 1870–1949

15/b 4. Napló, 1906–1921.

1. doboz (1870–1929/1930).

14 Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság

14/e A Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság Iratai, 1866–1949

3. doboz. A Tanárvizsgáló Bizottság elnökségének iratai, 1920–1929.

11. doboz. A Tanárvizsgáló Bizottságra vonatkozó rendeletek, szabályok, módosítási javaslatok.

ELTE Eötvös József Collegium Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár (MDKL)

51. doboz 97/1–6. dosszié. A Báró Eötvös József Collegium belső életére vonatkozó iratok, 1895–1949.

Egykorú kiadványok a tanárképzés ügyéhez kapcsolódóan

Beöthy, Zs. (1894). *Az egyetemi tanárképzés kérdéséhez. Az egyetemi semináriumok. Ösztöndíjak és ellátás. A tanárképző-intézet átalakítása.* Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája.

Kármán, M. (1879). Országos Közoktatási Tanács: Felterjesztés a középiskolai tanárképzés tárgyában. A középiskolai tanárképzés szervezeti javaslata. In Kármán, M. (1895, szerk.), *A tanárképzés és az*

egyetemi oktatás. Pedagógiai tanulmány. Eggenberger-féle Könyvkereskedés. 6–20.

Kerékgyártó, Á. (1879). A m. kir. egyetem bölcsészeti karának felterjesztése a középiskolai tanárképzés tárgyában. In Kármán, M. (1895, szerk.), *A tanárképzés és az egyetemi oktatás. Pedagógiai tanulmány.* Eggenberger-féle Könyvkereskedés. 20–30.

Sine nomine (1888). *Magyarországi Rendeletek Tára.* 22. M. kir. Belügyminisztérium,

Szakirodalmi feldolgozások

Ablonczy, B. (2005). *Teleki Pál.* Osiris Kiadó.

Babbie, E. (2008). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Balassi Kiadó.

Fináczky, E. (1927). *Az újkori nevelés története. 1600–1800. Vezérfonal egyetemi előadásokhoz.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Friedson, E (2001). *Professionalism. The third logic.* Polity Press.

Johnson, T. J. (1972). *Professions and power.* MacMillan.

Garai, I. (2016). *A tanári elitképzés műhelye. A Báró Eötvös József Collegium története 1895–1950.* ELTE Eötvös József Collegium.

Garai, I. (megjelenés alatt). *A középiskolai tanári professzió intézményesülésének folyamatai. A tanárvizsgáló bizottság és a tanárképző intézetműködése a pesti tudományegyetemen az 1862–1919 közötti időszakban.* ELTE Eötvös József Collegium.

Heidenreich, M. (1999). Berufskonstruktion und Professionalisierung. Erträge soziologischer Forschung. In Apel, H. J., Horn, K.-P., Lundgreen, P. & Sandfuchs, U. (szerk.), *Professionalisierung pädagogischen Berufe im historischen Prozeß.* Verlag Julius Klinkhardt. 35–58.

Grimm, G., Bali, B. & Pirka, V. (2012). Lehrerbildung in Österreich – Aspekte ihrer Gense von den Anfängen im späten 18. Jahrhundert bis zur Zweiten Republik. In Németh, A. & Skiera, E. (szerk.), *Lehrerbildung in Europa - Geschichte, Struktur, Reform. Teacher Training in Europa – History, Struktur and Reform.* Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften. 91–109.

Hesse, H. A. (1968). *Berufe im Wandel: ein Beitrag zum Problem der Professionalisierung.* Eke.

Hofstetter, M., J. (2001). *The romantic idea of a university. England and Germany, 1770–1850.* Palgrave.

Horlacher, R. (2016). *The educated subject and the German concept of Bildung. A Comparative cultural History.* Routledge. DOI: [10.4324/9781315814667](https://doi.org/10.4324/9781315814667)

Jarusch, K., H. (1990). The German professions in History and Theory. In Cocks, G. & Jarusch, K. H. (szerk.), *German Professions, 1890–1950.* Oxford University Press. 9–37.

Jeismann, K.-E. (1999). Zur Professionalisierung der Gymnasiallehrer in 19. Jahrhundert. In Apel, H., J., Horn, K.-P., Lundgreen, P. & Sandfuchs, U. (szerk.), *Professionalisierung pädagogischen Berufe im historischen Prozeß.* Verlag Julius Klinkhardt. 59–79.

- Karady, V. (2005). *A francia egyetem Napóleontól Vichyig*. Felsőoktatási Kutatóintézet – Új Mandátum könyvkiadó.
- Kéri, K. (2001). *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Műszaki Könyvkiadó.
- Kiss, I. (1988, szerk.). *Eötvös Józseftől – Eötvös Lorándig. Dokumentumok a budapesti egyetem tanárképző intézetének és gyakorló-főgimnáziumának történetéből. (1870–1918)*. Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Larson, M. S. (1977). *The rise of professionalism. A sociological analysis*. University of California Press.
- Lundgreen, P. (1999). Berufskonstruktion und Professionalisierung in historische Perspektive. In Apel, H., J., Horn, K.-P., Lundgreen, P. & Sandfuchs, U. (szerk.), *Professionalisierung pädagogischen Berufe im historischen Prozeß*. Verlag Julius Klinkhardt. 19–34.
- McClelland, C. E. (1991). *The German experience of professionalization. Modern learned professions and their organizations from the early nineteenth century to the Hitler era*. Cambridge University Press. DOI: [10.1017/cbo9780511528910](https://doi.org/10.1017/cbo9780511528910)
- Middell, M. (2000). European history and cultural transfer. *Diogenes*, 48(189), 23–30. DOI: [10.1177/039219210004818903](https://doi.org/10.1177/039219210004818903)
- Mikonya, Gy. (2017). *Az európai egyetemek története (1700–1945)*. ELTE TÖK.
- Németh, A. (2002). *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete. Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, egyetemi tudományválság, középiskolai tanárképzés*. Osiris Kiadó.
- Németh, A. (2004). A modern európai iskola kialakulása és fejlődése. In Németh, A. & Pukánszky, B. (szerk.), *A pedagógia problémátörténete*. Gondolat Kiadó. 427–456.
- Németh, A. (2005). *A magyar pedagógia tudománytörténete. Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, nemzeti sajátosságok*. Gondolat Kiadó.
- Németh, A., Szabolcs, É. & Vincze, B. (2012). Leherbildung in Ungarn – Von den Anfängen im späten 18. Jahrhundert bis zur politischen Wende um 1990. In Németh, A. & Skiera, E. (szerk.), *Lehrerbildung in Europa – Geschichte, Struktur, Reform. Teacher Training in Europa – History, Struktur and Reform*. Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften. 21–39.
- Parsons, T. (1954). The professions and social structure. In Parsons, T. (szerk.), *Essays in sociological theory*. Macmillan. 34–50.
- Romsics, I. (2005). *Bethlen István. Politikai életrajz*. Osiris Könyvkiadó.
- Romsics, I. (2004). *Magyarország története a XX. században*. Osiris Könyvkiadó.
- Rossini, M. & Toggweiler, M. (2014). Cultural transfer: an introduction. *A Journal of Literary Studies and Linguistics*, 4(2), 5–9.
- Szabolcs, É. (2011): Deduktív (Analitikus) jellegű kutatások. In Falus I., Tóth, I., Környei, M., Bábosik, I., Réthy, E., Szabolcs, É., Nahalka, I., Csapó, B. & Mayer Miklósné Nádasi, M. (szerk.), *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó Kft. 84–94. <https://docplayer.hu/5665571-Bevezetes-a-pedagogiai-kutatas-modszereibe.html> Utolsó letöltés: 2022. 10. 10.
- Szentpétery, I. (1935). *A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. IV. kötet. A bölcsészettudományi kar története, 1635–1935*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Tóth, T. (2001): A napóleoni egyetemről a humboldti egyetemig. In Tóth, T. (szerk.), *Az európai egyetem funkcióváltásai. Felsőoktatási tanulmányok*. Professzorok Háza. 95–124.
- Ugrai, J. (2019): Intézménytörténeti megközelítések és a helytörténetírás. Interdiszciplináris megfontolások a helytörténetírás okulására. In Lengvári I., Pilkhoffer, M. & Vonyó, J. (szerk.), *Az ember helye – a hely embere. Emberközpontú történetírás, helytörténeti kutatás. A helytörténetírás módszertani kérdései*. Magyar Történelmi Társulat – Kronosz Kiadó – MTA Pécsi Területi Bizottsága. 267–281.

Jegyzetek

- ¹ Eötvös Loránd javaslati a tanárképzés ügyében Wlassics Gyula VKM-miniszter részére. Budapest, 1896. június 24. Közl: Kiss, 1988. 141–145.
- ² 250/1919. A Középiskolai Tanítóképző Főiskola június 2-án tartott értekezletének jegyzőkönyve. Budapest, 1919. június 2. ELTE EL 15/b 4. Napló, 1906–1921.
- ³ 275/1918–1919. Balassa József a középiskolai tanítóképző főiskola igazgatójának felterjesztése a Középiskolai Tanítóképző Főiskola szervezeti szabályzatáról. Budapest, 1919. július 16. II. 1) MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).

- ⁴ 122/1872. Bartal Antal képezdei igazgató levele Toldy Ferenc rektor kérdéseire. Pest, 1872. szeptember 28. ELTE EL 15/b. 1. doboz, vegyes dosszié (1870–1873).
- ⁵ A „tudós tanárképzés” koncepcióját képzésében intézményesítő Báró Eötvös József Collegium igazgatója, Bartoniek Géza rendszerint hivatkozott arra, hogy az internátus tagjai az állam neveltjei, így pedig méltóak a VKM kiemelt figyelmére mind az ösztöndíjknál, mind pedig álláspályázatok kedvező elbírálása esetében. Ezt Bartoniek Géza, a Collegium igazgatója a következőképpen jelezte Eötvös Loránd számára: „A kimutatottak nagy része a jelen tanévben hirdetett pályázatokon részt vettek, s kérem Nagyméltóságodat, kegyeskedjék őket, mint az állam neveltjeit kegyes figyelmére méltatni.” 76/1905. Bartoniek Géza jelentése a végzett tagokról a VKM-miniszternek. Budapest, 1905. június 25. MDKL 51. doboz, 97/1. dosszié.
- ⁶ 92.864/1919. szám alatt váltották le Petz Gedeont és Wittmann Ferencet a tanárképző intézet igazgatói és igazgatóhelyettesi pozíciójából. 150.332/1919. VI–1. A számvevőség felterjesztése a budapesti középiskolai tanítóképző főiskolához kinevezett elnök, igazgató és helyettes igazgató tiszteletdíjainak, illetve rendes tanárok illetményeinek folyósítása tárgyában. Budapest, 1919. június 9. MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).
- ⁷ 88.186/1919. szám alatt 1919. április 30-án 11 új szakvezető tanárt neveztek ki a tanárképző intézethez. 150.332/1919. VI–1. A számvevőség felterjesztése a budapesti középiskolai tanítóképző főiskolához kinevezett elnök, igazgató és helyettes igazgató tiszteletdíjainak, illetőleg rendes tanárok illetményeinek folyósítása tárgyában. Budapest, 1919. június 9. MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).
- ⁸ A Főiskola alá rendeltek könyvtárakat, gyűjteményeket, egy „gyógyító pedagógiai gyakorló középiskolát”, illetve az Eötvös Collegiumot. Ranschburg Pál levele a közoktatásügyi népbiztossághoz a gyógyító pedagógiai gyakorló középiskola szervezeti szabályzatáról. Budapest, 1919. május 21. MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).; 159.085 VI. 1. osztály. Lukács György népbiztos helyettes az Eötvös Collegium beolvasztása tárgyában. Budapest, 1919. július 14. MOL K 636. 49. doboz, 25. tétel (1919) (Garai, 2016. 179.)
- ⁹ 275/1918–1919. Balassa József a középiskolai tanítóképző főiskola igazgatójának felterjesztése a Középiskolai Tanítóképző Főiskola szervezeti szabályzatáról. Budapest, 1919. július 16. II. 1). MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).
- ¹⁰ Eötvös Loránd 1899-es szervezeti reformját követően a tanárképző intézet legfőbb döntéshozó és operatív szervévé a tanács vált, amelynek tagjai rendes egyetemi tanárok voltak, s többnyire más tanárképző intézetekben is vezető tisztséget töltöttek be. Ezzel próbálta meg Eötvös egyfelől a tanárképző intézetet szervezeteiben „intézményesíteni”, másfelől a tanárképző intézetek között központi szereplővé emelni.
- ¹¹ 24/1914. szeptember 21. A VKM 108.157. IV. szám alatt 1914. augusztus 22-én szeptember hó 1-től a következő személyeket nevezte ki a tanárképző intézeti tanács tagjaivá: elnök: Eötvös Loránd, igazgató: Petz Gedeon, Tanácsstagok: Békefi Remig (fizetéstelen minőségben), Beöthy Zsolt, Finácsy Ernő, Fröhlich Izidor, Kövesligethy Radó, Mágócsy Dietz Sándor, Pauer Imre, Pecz Vilmos. Jegyző: Wittmann Ferencz. ELTE EL 15/b 4. Napló, 1906–1921.
- ¹² Czebe az 1918. október végi forradalom időszakában nyert az intézményben katedrát a klasszika-filológia területén. Petz Gedeon feljegyzése a VKM-minisztérium részére a tanárképző intézeti tanácsi tagokról. Budapest, 1919. szeptember. MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).
- ¹³ A régi-új igazgató a következőképpen sürgette a minisztériumot: „[...] Tóth államtitkár úr akkor említette, hogy valakinek kiadta a dolgot, de nem emlékezett a referensre, talán kegyes volnál megsürgetni az elintézt, mert amíg a Tanács nincs újra megbízva, nem tarthatunk ülést sem és nem indíthatjuk meg a tanév kezdetére vonatkozó intézkedéseket.” Petz Gedeon levele a VKM-minisztériumba. Budapest, 1919. szeptember 20. MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).
- ¹⁴ 183.959/1919. B. XVI. A budapesti középiskolai tanárképző intézet vezetőségének megalakítása az 1919/1920. tanévre. Budapest, 1919. szeptember 20. MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).
- ¹⁵ 74/1919. Petz Gedeon a középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez Angyal Dávid kinevezése ügyében. Budapest, 1919. november 13. MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).
- ¹⁶ 145/1920. Petz Gedeon a középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez. Budapest, 1920. február 25. MNL OL K 636. 85. doboz, 25. tétel (1920).
- ¹⁷ 160/1920. Petz Gedeon a középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez. Budapest, 1920. március 7. MNL OL K 636. 85. doboz, 25. tétel (1920).

Garai Imre: A szakértői autoritás korlátozására tett kísérletek a középiskolai tanárképzés területén az első világháborút követően

- ¹⁸ Petz Gedeon a budapesti középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez. Budapest, 1920. június 16. MNL OL K 592. 143. csomó, 19. tétel (1920).
- ¹⁹ 185/1920. Petz Gedeon a budapesti középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez a levelek kézbesítésére vonatkozóan. Budapest, 1920. április 30. MNL OL K 592. 143. csomó, 19. tétel (1920).
- ²⁰ 177/1920. Petz Gedeon a középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez az igazoló eljárásokról. Budapest, 1920. április 23. MNL OL K 592. 143. csomó, 19. tétel (1920).
- ²¹ 60945/1924. IV. ü. o. június 18. Dr. Waldapfel János budapesti középiskolai tanárképző intézeti gyakorló főgimnáziumi tanár nyugdíjazása ügyében. MNL OL K 636 183. doboz, 30. tétel (1924).
- ²² Arra akadt ugyan példa épp Roseth Arnold kinevezése kapcsán, hogy a VKM javasolt egy tanárt repetitorként az intézetben való elhelyezésre, de ezt a tanács jóváhagyta. Ebben az esetben viszont nem volt mérlegelési lehetőségük. Ld. 354/1911. A VKM 9669. szám alatt 1911. május 31-én leirata, melyben véleményes jelentést kért a VKM arról, hogy Roseth Arnoldot a tanárképző intézethez ki lehet-e nevezni a görög nyelv tanítására. Budapest, 1911. május 31. ELTE EL 15/b 4. Napló, 1906–1921.
- ²³ 305/1912. Elnöki felterjesztés Dr. Békefi lemondásáról, Dr. Kövesligethy ajánlása tanácstagnak. Budapest, 1912. március 13. ELTE EL 15/b 4. Napló, 1906–1921.
- ²⁴ 18/1912. Hirdetés arra vonatkozóan, hogy a történelem-földrajz szakos hallgatók Békefi Remig és Kövesligethy Radó tanácstagoknál jelentkezzenek. Budapest, 1912. szeptembere. ELTE EL 15/b 4. Napló, 1906–1921.
- ²⁵ 91/1919. A VKM leirata 200.884/919. BXVI. szám alatt. Budapest. 1919. november 21. ELTE EL 15/b 4. Napló, 1906–1921.
- ²⁶ 109/1919. Petz Gedeon a középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez a tanárjelöltek közgazdasági és társadalomtudományi képzéséről. Budapest, 1919. december 23. MNL OL K 592. 31. csomó, 25. tétel (1919).
- ²⁷ 5725/921. V. ü. o. A VKM rendelete a középiskolai tanárképzés reformjáról. 4). Budapest, 1921. május 14. ELTE EL 14/e.
- ²⁸ 5725/921. V. ü. o. A VKM rendelete a középiskolai tanárképzés reformjáról. 4). Budapest, 1921. május 14. ELTE EL 14/e.
- ²⁹ „[...] a magyar kir. Középiskolai Tanárképző Intézet tanácsa f. hó 15. napján Dr. Békefi Remig elnökle alatt ülést tartott, melynek fő tárgya a tanárképzés reformjának ügye és ama törvényjavaslat tervezetének tárgyalása volt, melynek kidolgozását nagyméltóságod folyó évi január hó 19-én 5734/921. sz. a. kelt leiratával Tanácsunkat megbízni méltóztatott.” 186/1922. Petz Gedeon tanárképző intézeti igazgató levele a VKM-miniszterhez. Budapest, 1922. május 26. MNL OL K 636. 140. doboz, 30. tétel (1922).
- ³⁰ Az 1882-es tanárvizsgálati szabályzat megalkotása előtt Trefort Ágoston VKM-miniszter saját lakásán hallgatta meg a tanárképzésben érintett szervek javaslatait a reformfolyamat főbb irányairól. Ld. 6256/879. Trefort Ágoston VKM-miniszter Sztoczek Józsefhez 1880. január 20-án a következő rendeletet intézte a tanárképzés ügyében. Budapest, 1880. január 20. *Budapesti Közlöny*, 14(20), 633–634. (Garai, megjelenés alatt. 123–124.)
- ³¹ 242/1891. A VKM 55042. számú leirata a tanárképző intézet igazgatójához. Budapest, 1891 májusa. ELTE EL 15/b 3. Napló, 1884–1906.
- ³² 443/1916. A VKM 40384. V. szám alatt 1916. március 29-én leirata, amelyben kérte az Országos Testnevelési Tanács előterjesztéséről véleményes jelentés készítését. Budapest, 1916. április 8. ELTE EL 15/b 4. Napló, 1906–1921.
- ³³ 445/1916. A tanárképző intézet igazgatója a tornatanárok képzésére vonatkozó előterjesztést véleményezésre megküldte Fináczy Ernő tanácstagnak. Budapest, 1916. április 16. ELTE EL 15/b 4. Napló, 1906–1921.
- ³⁴ „Az iskolán kívüli (társadalmi) testnevelés ügyének országos szervezését és irányítását az érdekelt miniszterekkel egyetértve a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézi.” 1921: LIII. törvény 3. §.
- ³⁵ „Az állam pénzügyeinek rendezése után testnevelési tanerők képzésére országos testnevelési főiskolát kell felállítani, amelynek fenntartásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.” 1921: LIII. törvény 4. §.

- ³⁶ 11/1921. sz. Bernáth János, a Magyar Királyi. Állami Tornatanító Képző Intézet igazgatójának felterjesztése a VKM-miniszterhez. Budapest, 1921. február 2. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ³⁷ 1163/1922. Ábudi Zoltán az Országos Testnevelési Tanács ügyvezető társelnök helyettesének levele a VKM-miniszterhez. Budapest, 1922. július 8. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ³⁸ 116/1922. Petz Gedeon levele a VKM-miniszterhez a tornatanárképzés ügyében. Budapest, 1922. december 30. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ³⁹ 595.550/1923. IV. A tornatanárképzés reformja ügyében keletkezett ügyiratok referensi összefoglalása, minisztériumi álláspont kialakítása. Budapest, 1923. április 7. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ⁴⁰ 595.550/1923. IV. Jegyzőkönyv 1923. április 23-án a középiskolai tornatanárképzés reformja ügyében a VKM-ben tartott ülésről. Budapest, 1923. április 23. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ⁴¹ 517/923. I. az Országos Testnevelési Tanács elnökségének levele a VKM-miniszterhez. Budapest, 1923. július 31. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ⁴² Tk 21/1923/24. sz. Petz Gedeon tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez. Budapest, 1923. október 2. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ⁴³ 595.550/1923. IV. Jegyzőkönyv 1923. április 23-án a középiskolai tornatanárképzés reformja ügyében a VKM-ben tartott ülésről. Budapest, 1923. április 23. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ⁴⁴ 183/1923. Bartoniek Géza levele Teleki Pál curátornak a tornatanárképzés ügyében. Budapest, 1923. november 8. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ⁴⁵ 183/1923. – 5. cur. sz. Teleki Pál curátor felterjesztése a VKM-miniszterhez. Budapest, 1923. november. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ⁴⁶ 7448/1923. eln. sz. Klebelsberg Kunó VKM-miniszter rendelete a tornatanárképzés és testnevelési ügyosztály felállítása ügyében. Budapest, 1923. december 3. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).
- ⁴⁷ 50.098/1888. (XII. 20.) A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól. – 50.098. szám. Szabályzat a középiskolai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálat tárgyában. (Sine nomine, 1888. 2426–2442.)
- ⁴⁸ Ld. A tanárvizsgálati szabályzat megújításával kapcsolatos felhívás a budapesti országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnökségétől a bizottsági tagoknak. Budapest, 1921. ELTE EL 14/e. 3. doboz, 1. dosszié.
- ⁴⁹ 98.700/ 1927. IV. ü. o. A VKM IV. ügyosztályának észrevételei a középiskolai tanárvizsgálati szabályzat jóváhagyásával kapcsolatban. MNL OL K 636 303. doboz, 26. tétel (1928).

Absztrakt

A modern értelmiségi hivatások, köztük a középiskolai tanárképzést felügyelő szakértők csoportja a 19. második felében jöttek létre hazánkban. Szakterületüket az állami végrehajtó hatalommal együtt annak bürokratikus szabályozórendszerén keresztül monopolizálták. Ez az együttműködés azonban az első világháború során és az azt követő időszakban felbomlott. A tanulmány a középiskolai tanárképző intézethez kapcsolódó személyi kinevezések, a tanulmányi rendben kezdeményezett változások és a tornatanárképzés reformján keresztül vizsgálja azt, hogy az államhatalom beavatkozásai a tanári hivatást felügyelő intézmények belügyeibe deprofesszionalizálták-e a szakértői csoport egészét. A tanulmány egy nagyobb vizsgálat első eredményeit adja közre, amely megközelítést tekintve deduktív és idiografikus jellegű, levéltári és másodlagos könyvészeti forrásokra támaszkodó kutatás. A kutatás elsődleges módszerei a levéltári források dokumentumelemzése és a könyvészeti források áttekintő elemzése voltak. A kutatási kérdések közül a minisztériális igazgatási szerv és a tanárképzés szakértői közötti kapcsolat természetének változásaira vonatkozó aspektust tárgyalja jelen munka. Mind a személyi kinevezések, mind a tanulmányi rendbe történő beavatkozás, illetve a tornatanárképzés ügye is azzal fenyegettek, hogy az 1920 előtt kialakult eszmei keretek, amelyek mentén a tanárképző szervek monopolizálták a középiskolai tanárképzés felügyeletét, felbomlanak. A korábban kialakult eszmei-ideológiai keretek megszűnése végső soron a szakértői kompetenciákon alapuló működést korlátozta volna, így pedig azonnali deprofesszionalizációhoz vezethettek. Ennek elkerülése egy fajsúlyos politikai szereplő reformokban való érintetté válásával sikerült ugyan, ám ez nem vetett véget a visszatérő állami beavatkozásoknak az ellenforradalmi rendszer későbbi évtizedeiben.

Kulcsszavak: középiskolai tanárképzés, tanárképző intézet, tornatanárképzés reformja, deprofesszionalizáció